

V roce 1996 vyšla norma „ČSN ISO 690: bibliografické citace. Obsah, forma a struktura“ (1). Předchozí norma ČSN 01 0197 tím ztratila platnost. Norma se vztahuje na všechna publikovaná díla, vydaná tiskem, nebo v audiovizuální či elektronické podobě, nevztahuje se na rukopisy. Tento článek má čtenářům pomoci s touto novou normou pracovat.

Bibliografické citace jsou jedním z existujících informačních prostředků díla. Norma probírá celkem tři informační prostředky - tyto **bibliografické citace, odkazy a soupis bibliografických citací**. Náš článek tyto prostředky vysvětluje a zároveň je sám používá [1].

Norma ČSN ISO 690 stanoví:

- ☐ jak vytvářet a umisťovat v díle bibliografické citace,
- ☐ jak vytvářet v díle odkazy na bibliografické citace a na věcné poznámky,
- ☐ jak vytvářet v díle soupis bibliografických citací.

Těmto třem základním funkcím normy odpovídá i struktura našeho článku, který je proto rozdělen do tří základních částí se systematickým výkladem a příklady a čtvrté části, srovnávající bibliografické citace v nejznámějších vojenských časopisech.

1. Citace. Bibliografická citace

Nejdříve je nutné uvědomit si rozdíl mezi pojmy „citace“ a „bibliografická citace“.

Citace: „doslovné uvedení cizího textu nebo hudebního motivu; sám tento text nebo hudební motiv, citát.“ definuje *Slovník cizích slov* (4, s. 40).

Bibliografická citace: „souhrn předepsaných bibliografických údajů o citovaných publikacích nebo jejich částech, umožňující jejich přesnou identifikaci a vyhledání...“, uvádí *Terminologický slovník knihovnický a bibliografický* (5, s. 24). Současná norma ČSN ISO 690 bibliografickou citaci nedefinuje, uvádí pouze definice jednotlivých částí její struktury (1, s. 4-9).

Obecnější termín „**Citace**“ díla tedy vyjadřuje převzetí části předchozího díla do nového díla v jeho přesném znění. Odborný termín „**bibliografická citace**“ znamená **soubor údajů** o předchozím díle, které autor nového díla potřeboval pro vznik svého nového díla. Rozsah a pořadí těchto údajů jsou stanoveny současnou normou.

Výslovně upozorňujeme, že **bibliografická citace je stejná**, když zmiňuje dílo, z něhož autor nového díla přesně citoval část i dílo, které je do nového díla promítnuto jiným způsobem (parafrází, pouhou informací, že jej autor nového díla znal apod.). Norma i článek pak výraz **citace**, příp. citované dílo, používají vždy ve smyslu **bibliografické citace**.

Podle uvedené normy je nutné **vytvořit každou bibliografickou citaci předepsaným způsobem, který stanoví množství a pořadí jednotlivých prvků citace**.

Její umístění v novém díle je již velice variabilní. Autor může umístit danou citaci přímo v textu nového díla, v poznámce pod čarou, na konci kapitoly nebo na konci díla v soupisu citací.

Dále také může vytvořit soupis bibliografických citací skutečně citovaných děl a samostatný soupis dalších děl, který nazve např. doplňkový (6, s. 10). Toto již norma ČSN ISO 690 nestanoví. Další poučení o umísťování bibliografických citací je uvedeno dále.

Pro rozeznání přesné citace, respektive části předchozího díla v díle novém, se používají uvozovky: „“.

1.1 Obecná pravidla pro výběr údajů a vytváření prvků citací platná pro všechny typy citací

Norma ČSN ISO 690 přehledně uvádí **obecná schémata** pro vytváření bibliografických citací monografií, seriálů, patentů a částí a příspěvků monografií a seriálů. V každém schématu jsou údaje, zde nazývané prvky, rozděleny na **povinné a nepovinné**. Povinné prvky zajišťují identifikaci díla. Cílem je vždy přesně určit, který titul a které jeho vydání bibliografická citace uvádí. Citace má určit, které předchozí dílo je v novém díle zmiňováno, přičemž identifikovat je nutné každé zmiňované dílo, ať je vydáno kdekoli na světě.

Nepovinné prvky, uváděné v obecných schématech jednotlivých děl, každé dílo dále upřesňují. Čtenářům mají pomoci při výběru, zdali se má o dílo dále zajímat (uvedením ilustrátorů, vydavatelství, rozsahu díla apod.).

1.1.1 Výběr prvku primární odpovědnosti (autora/korporace/názvu)

Ve všech obecných schématech bibliografických citací jednotlivých typů děl pracuje norma ČSN ISO 690 s termíny klíčového významu - primární odpovědnost a podřízená odpovědnost.

Ty nahradily termín „autor“ i termíny „sestavovatel“, „editor“ a „redaktor“, užívané v předchozí normě ČSN 01 0197 (2, s. 7).

Primární odpovědnost za dílo má buď fyzická osoba, nebo právnická osoba, což je v terminologii normy „korporace“. Norma uvádí, že „...korporativní orgány mohou být považovány za primárně odpovědné, jestliže dílo odráží kolektivní uvažování nebo činnost orgánu (např. zprávy komisí, konferenční materiály apod.) nebo, je-li dílo ve své podstatě administrativní (plánovací příručky, adresáře, katalogy apod.).“ (1, s. 12).

Prvek primární odpovědnosti v bibliografické citaci díla tak lze obsadit buďto jménem/jména jeho přímých autorů nebo jménem korporace, jejímž je dílem.

U velké části publikovaných děl však nelze primární odpovědnost stanovit, jsou to tzv. díla bez autora. Nyní je nutno zvážit, jestli jsou v díle uvedeny osoby s „podřízenou odpovědností“. Tak jsou označováni nepřímí autoři díla. Jsou to redaktori, editoři či sestavovatelé. Pokud je podíl nepřímého autora na vzniku díla významný, lze jeho jménem obsadit prvek primární odpovědnosti. Ihned za jménem je nutné uvést výraz „(red.)“/“(ed.)“/“(schválil)” nebo další výraz převzatý z daného díla.

Pokud se osoby s podřízenou odpovědností na díle podílely méně, jsou uvedeny až za názvem díla. Prvek primární odpovědnosti zůstane neobsazen, jedná se o dílo bez autora a prvním prvkem citace bude název díla.

Právě prvek primární odpovědnosti je nejčastěji studovaným prvkem, protože jej lze obsadit tolika možnostmi - **přímým autorem/korporací/nepřímým autorem, nebo jej nelze obsadit**. Pro každé dílo je samozřejmě správná vždy jen jedna z těchto možností obsazení prvku primární odpovědnosti. Správné stanovení prvku primární odpovědnosti v citaci díla je proto nejobtížnější, přičemž je pro splnění funkce bibliografické citace díla nejdůležitější.

Čtenáře také často zajímá, jak vyřešit **počet (přímých) autorů díla**. V tomto je norma naprosto benevolentní. Lze uvést jednoho až všechny autory díla (1, s. 13). Nejvyšším uvedeným počtem bývají obvykle 3 autoři, tedy stejný počet, jaký určovala předchozí norma. Po zvýšení významu citačních indexů však pracoviště, kde publikují týmy ve stejném složení po řadu let, uvádějí všechny autory - do 5 členů týmů.

Pokud však do citace nepřevzeme všechny (přímé) autory uvedené na titulní straně díla, musíme za jméno autora, kterého uvedeme v citaci jako posledního, uvést „aj.“ (u děl v češtině) nebo „et al.“ (u cizojazyčných děl). Před výrazem „et al.“ předchází čárka.

1.1.2 Specifikace dalších prvků citací. Výběr interpunkce a druhu písma pro oddělení prvků, další pravidla

V druhé části normy ČSN ISO 690 jsou **podrobně specifikovány všechny další prvky jednotlivých typů citací**, které zde uvádíme v obecných schématech bibliografických citací. Všechny prvky jsou totiž velmi variabilní.

Varianty prvků bibliografických citací tento článek nemůže rozebírat. Ve srovnání s výběrem typu bibliografie a prvku primární odpovědnosti pro jednotlivá díla se však již jedná o podružné problémy. Při nejasnostech např. s jazykovými pravidly v názvu díla tak čtenáře odkazujeme přímo na probíranou normu.

Norma ČSN ISO 690 dále uvádí obecná pravidla pro vytváření jednotlivých prvků, například pravidlo o jazyce a pravopisu citace a další. Z nich nejčastěji vyhledávaným je pravidlo o interpunkci a druhu písma bibliografické citace.

Na rozdíl od předchozí normy (2) nová norma stanoví, že **výběr znaků interpunkce, oddělujících jednotlivé prvky bibliografické citace i druhu písma jednotlivých prvků, je volný**. Všechny citace v novém díle musí pouze užívat stejnou interpunkci a druh písma pro stejné prvky (1, s. 11).

Praxe je taková, že autoři přebírají interpunkci bibliografické citace používanou v předchozí nebo nové normě. Výslovně uvádíme, že nová norma prohlašuje interpunkci, kterou sama užívá, za nezávaznou (1, s. 11). Autoři tohoto článku však doporučují používat interpunkci uváděnou v nové normě, protože tato norma je jedním z prostředků usilujících o celosvětovou standardizaci. Autor, který bude používat tuto interpunkci, tak snáze rozpozná prvky bibliografických citací, vyskytujících se kdekoli na světě. Musíme však uvést, že velcí světoví producenti bibliografických dat mají svá specifika.

Upozorňujeme také na grafickou úpravu jednotlivých bibliografických citací. Při psaní textovými editory nelze citace tzv. „zarovnávat na pravý okraj“, protože nahodile vzniklé mezery neodpovídají pravidlům českého pravopisu ani dalším normám.

O **jazyce citace** lze stručně uvést, že zpracovatel citace přebírá všechny údaje v jazyce díla a vytváří z nich prvky citace ve stejném jazyce. V jazyce zpracovatele citace jsou pouze prvky rozsah díla, druh díla a poznámka.

ních materiálů, dokumentů spojených souborným sborníkovým názvem v jeden celek. Zásadně nepodává systematický výklad některého tématu či vědního oboru.“ (5, s. 90).

Primární odpovědnost. Název. [Překlad názvu]. [druh dokumentu]. In Primární odpovědnost. Název. Vydání. Nakladatelské údaje (místo: nakladatel), rok, lokace ve zdrojovém dokumentu. (sv., part, supplement, apod. - v jazyce díla), rozsah (s., sv., příl. apod. - česky).

Příklady:

KOZEL, P. Ochrana životního prostředí při cvičeních zahraničních vojsk na území ČR. In JAHELKA, K. *Sborník 1. mezinárodní konference „Ekonomika, logistika a ekologie v armádě“*. Brno: Vojenská akademie, 1999. 17-26 s. ISBN 80-85960-12-5.

1.2.4 Příspěvek do seriálu

Samostatná úplná část seriálu, obvykle článek.

Primární odpovědnost. Název. [Překlad názvu]. Podřízená odpovědnost st. Název zdrojového dokumentu, lokace ve zdrojovém dokumentu (rok, číslo svazku/ročník, číslo/jiná periodičita díla - v jazyce díla), rozsah (s., sv., příl. apod. - česky). ISSN.

Příklady:

420: Nařízení vlády ze dne 26. listopadu 2001, kterým se stanoví dodatečné clo na ... *Sbírka zákonů*, 2001, částka 158, s. 9025-9026. Bez ISSN.

NAVRÁTIL, Oldřich, SKALIČAN, Zdeněk, KOBLIHA, Zbyněk, HALÁMEK, Emil. Extrakce vybraných alkaloidů a kvarterních bází pomocí kobaltakarboranového aniontu z vody do chloroformu. *Sborník VŠ PV*, 1999, č. 2, s. 139-148. ISSN 1210-4574.

Toto jsou podstatná sdělení první a druhé části normy, v nichž je stanoveno, jaké existují typy bibliografických citací, jaké jsou jejich prvky a stanovena pravidla pro vytváření těchto citací.

2. Odkazy na bibliografické citace

Tato část normy stanoví:

- ☐ jak vytvářet odkazy na bibliografické citace v novém díle,
- ☐ jak je v novém díle umisťovat,
- ☐ jak je dát do vztahu k základní bibliografické citaci daného předchozího díla, k věcné poznámce a k soupisu bibliografických citací.

Odkaz je definován na str. 23 normy ČSN ISO 690. Definice je dosti složitá, pokusíme se nahradit ji výkladem.

Odkazem se rozumí výraz v textu nového díla, který spojuje jakékoliv místo v novém díle s bibliografickou citací předchozího díla nebo s věcnou poznámkou umístěnou jinde v díle.

Bibliografická citace díla může být umístěna kdekoliv v novém díle, věcná poznámka bývá obvykle na konci stránky. Citace, se kterou odkaz spojuje dané místo textu, může být základní citace, citace s minimálním počtem povinných prvků nebo stručná citace.

Základní bibliografická citace musí mít všechny povinné prvky, které jsou v uvedených schématech jednotlivých typů citací v tomto článku podtrženy.

Autoři mohou dle normy používat i základní bibliografickou citaci s minimálním počtem prvků. Ta pak obsahuje jen autora a název, případně ještě pořadové číslo základní citace v soupisu citací. Spojit se základní citací díla ji tak lze buď podle prvního prvku citace (autora/korporace/názvu) nebo podle tohoto pořadového čísla.

Autor nového díla při každé další zmínce o tomtéž předchozím díle tak, díky použití odkazu, nemusí povinné prvky téhož díla uvádět v novém díle vždy znovu. Text nového díla by se takovým opakovaným uváděním stal nepřehledný. Proto norma umožňuje užívání odkazů.

Odkazy lze podle normy ČSN ISO 690 vytvářet třemi základními metodami:

2.1 Vytváření odkazů:

2.1.1 metodou číselných citací

Výraz: (1, s. 5).

Význam: v 1. díle uvedeném v soupisu bibliografických citací je zmiňovaný fakt uveden na str. 5.

Autor postupně v textu nového díla uvádí potřebná fakta, citáty, tvrzení apod., které převzal z předchozích děl. **Ihned za faktem, uvedeným v textu, umístí výraz odkazu.** Do kulaté závorky tedy dá pořadové číslo základní citace předchozího díla, jehož fakt převzal do nového díla.

Jedná se o **pořadové číslo této citace** umístěné v soupisu základních citací na konci nového díla. Každé další zmínce o **stejném předchozím díle** v textu nového díla tak musí přiřadit **stejně pořadové číslo** jako při první zmínce o něm, protože se vždy jedná o pořadové číslo stejné základní citace stejného díla v soupisu citací. Každé zmínce o **jiném** díle vždy přiřadí **pořadové číslo základní citace daného díla** v tomto soupisu citací.

Čísla odkazů na základní citace předchozích děl v textu nového díla tak jsou vždy **stejná, jako pořadová čísla příslušných základních citací jednotlivých děl** umístěna jinde v díle, obvykle v jejich soupisu na konci díla. Soupis je seřazen podle těchto pořadových čísel jednotlivých základních citací. A naopak bibliografické citace, pokud nejsou přímo v textu díla, ale jinde v díle, musí být při vytváření odkazů metodou číselných citací vždy vybaveny pořadovými čísly.

2.1.2 metodou průběžných poznámek

Výraz: v textu zmíníme předchozí dílo odkazem ve formě průběžné poznámky. Tento první odkaz musí mít podle normy:

- podobu základní bibliografické citace [4], tedy obsahovat všechny povinné prvky nebo
- obsahovat alespoň minimum povinných prvků. Minimum povinných prvků se rozumí: číslo poznámky) **PŘÍJMENÍ, Jméno, Název.** (případně rok, stránka s údajem).

Tak je zajištěno nalezení základní citace, ať už je umístěna kdekoli v díle, obvykle v soupisu citací.

Další průběžná poznámka může obsahovat odkaz na stejné dílo, ale už formou stručné bibliografické citace [5]. Následující průběžná poznámka by např. mohla obsahovat věcný

údaj současně s první zmínkou o dalším díle. Zde je tedy nutná základní citace [6]. Další průběžná poznámka uvádí věcnou poznámku [7] a další opět bibliografickou citaci stejnou jako u poznámky č. 4.

Pořadová čísla průběžných poznámek by měla mít - aby vyhověla i normě ČSN 01 6910 - formu horního indexu uzavřeného pravou kulatou závorkou ^{1) 2) 3) 4)} (8, s. 18). Číslo poznámky nemusí být vytištěno tučně, jak jsme z technických důvodů zvolili v našich příkladech.

Principem této metody je to, že první odkaz na citaci předchozího díla v textu nového díla musí odkazovat na základní citaci tohoto díla - tedy citaci se všemi povinnými prvky nebo alespoň s minimem povinných prvků. Toto minimum dovede čtenáře k základní citaci uvedené jinde v díle. Další odkazy na totéž dílo již mohou mít formu stručné bibliografické citace.

Význam: I odkaz provedený metodou průběžné poznámky má funkci spojit místo v textu nového díla s dalším místem textu. Na tomto dalším místě může být bibliografická citace nebo věcně sdělení, rozšiřující text nového díla.

Metoda průběžných poznámek znamená minimální časové ztráty pro autora nového díla, pro něhož představuje zřejmě nejpohodlnější postup vytváření informačního aparátu díla. Každé nové poznámce totiž přiřadí nové pořadové číslo, aniž musí sledovat předchozí číslování.

Jak jsme již uvedli v ilustrujících průběžných poznámkách, je tato metoda odkazů běžnější v USA. Její nevýhodou je, že nezaručuje převzetí všech bibliografických citací do citačních indexů [8] tak, jak to zaručuje metoda číselných citací nebo metodu uvádění prvního prvku citace, které odkazují přímo na základní citaci a jsou tak daleko přehlednější.

2.1.3 metodou uvádění prvního prvku díla

Tato metoda je obměnou metody číselných citací. V textu nového díla je ale v místě, kde chceme zmínit předchozí dílo, místo výrazu určeného pro číselnou citaci, tedy pořadového čísla v závorce, např. „(1)“, uvedeno přímo jméno autora předchozího díla, které chce zmínit autor nového díla.

Zde převezmeme v celém rozsahu výklad i příklad z normy:

Způsob uvádění prvního prvku a data

První prvek a rok vydání odkazovaného materiálu jsou uvedeny v textu. Vyskytuje-li se první prvek přirozeně v textu, následuje rok v okrouhlých závorkách, nevyskytuje-li se, uvádí se v závorkách jako první prvek, tak i rok. Je-li to nutné, lze za rokem uvést v závorce čísla stránek. Mají-li dva nebo více dokumentů stejný první prvek a rok, rozlišují se malými písmeny (a, b, c atd.), která následují v závorkách za rokem.

Citace dokumentů jsou uspořádány do soupisu v abecedním pořadí prvních prvků, s rokem vydání a popř. malými písmeny bezprostředně následujícími za prvním, místo za posledním prvkem v citaci.

Příklad:

Text a odkazy:

Teorie neviditelných kolejí byla prozkoumána v přírodních vědách (Crane, 1972). O jejich nepřítomnosti mezi historiky se zmiňuje Stieg (1981, p. 556). Může to být, jak tvrdí Burchard (1965, p. 219) ...

Citace:

...

BURCHARD, JE. 1965. How humanists use a library. In *Intrex: Report on a planning conference on information transfer experiments*. Sept. 3, 1965. Cambridge, Mass.: M.I.T. Press, 1965.

...

CRANE, D. 1972. *Invisible colleges*. Chicago: Univ. of Chicago Press.

...

STIEG, MF. 1981. The information needs of historians. *College and Research Libraries*. Nov. 1981, vol. 42, no. 6, p. 549-560. (1 s. 25-26).

3. Vytváření soupisu bibliografických citací

Soupis bibliografických citací

Výklad tohoto odborného termínu se nemůže opřít o žádnou definici, protože ta nebyla nalezena v žádném z použitých pramenů. Proto čtenářům přiblížíme tento termín jako **seznam základních bibliografických citací děl, s nimiž pracoval autor, aby vytvořil své nové dílo** a který (obvykle) uvedl na konci tohoto nového díla pod odborným názvem „Soupis bibliografických citací“.

Obecně platí, že v soupisu mají být, z etických důvodů, uvedena všechna díla, s nimiž se autor seznámil, aby vytvořil nové dílo, tedy i ta, která nemají bezprostřední vztah k textu nového díla, nebyla v něm citována, parafrázována, ani jinak přímo zmiňována.

Norma uvádí varianty pro řazení citací se stejným prvním prvkem (1, s. 22-23):

- Soupis obsahuje několik citací se stejným prvním prvkem, vytvoří v něm skupinku. V této skupince se stejný první prvek nemusí uvádět opakovaně, ale jen u první citace.
- Soupis obsahuje všechny citace se stejným prvním prvkem. Tento může být uveden jen u první citace. Ostatní citace jsou pak přiřazovány pod ním, např. pomocí odseků dle chronologie děl nebo dalšího vnitřního uspořádání.

Další varianta se týká pořadí prvků v rámci citace. Při použití odkazů metodou prvního prvku lze v základní citaci v soupisu přemístit rok vydání hned za jméno autora, tedy za první prvek citace. Pak je rok uváděn v kulatých závorkách, jak ukazují příklady výše.

Tyto varianty citací jsou dle ČSN ISO 690 možné, ale nejsou povinné. A naopak ovšem platí, že využívání těchto sofistikovaných možností normy vypovídá o informační gramotnosti autora a úrovni informačního aparátu jeho díla.

3.1 Abecední uspořádání soupisu podle prvních prvků citací (autorů/korporací/názevů)

Soupis bibliografických citací je **seřazen abecedně** podle prvních prvků bibliografických citací tehdy, když autor v textu díla vytvářel odkazy na citace v soupisu metodou uvádění prvního prvku díla (zde v bodu 2.1.3) nebo metodou průběžných poznámek (zde v bodu 2.1.2). Jednotlivé citace soupisu nemusí být očíslovány. Norma však nezakazuje mít současně abecedně seřazený i očíslovaný soupis. Abecedně seřazený soupis tak lze kombinovat i s metodou číselných citací odkazů. Při použití metody průběžných poznámek zase platí, že soupis nemusí být vypracován vůbec, protože základní citace mohou být obsaženy přímo v těchto poznámkách.

3.2 Číselné uspořádání soupisu vzestupně podle pořadových čísel bibliografických citací v textu díla

Soupis bibliografických citací je seřazen podle **pořadových čísel přidělených základním citacím, které obsahuje**. Jejich pořadí je dáno **prvním uvedením odkazů** na základní citace jednotlivých děl postupně v textu nového díla a je používáno v kombinaci s vytvářením odkazů metodou číselných citací (zde v bodu 2.1.1).

Autor si ovšem může připravit a seřadit seznam bibliografických citací dle nějakého vnitřního řádu - abecedně, hierarchicky, chronologicky i dalšími způsoby. Takto seřazený soubor očíslovuje a pořadová čísla základních citací užívá pro odkazy na tyto citace v textu díla. Odkazy tedy vytváří metodou číselných citací.

Nyní si musíme uvědomit, že jiné, než abecední uspořádání soupisu, je tedy prakticky možné kombinovat pouze s vytvářením odkazů metodou číselných citací.

3.3 Hierarchická a další možná uspořádání soupisu bibliografických citací

Pokud v soupisu bibliografických citací nového díla převažují díla, u nichž by bylo přehlednější seřazení dle tématu, norma povoluje i taková utřídění soupisu. (1, s. 22). To bude vhodné např. u vojenských předpisů, u nichž by ani autor, obvykle nepřímý autor uvedený výrazem „schválil“, ani názvy předpisů nebyly tak přehledné, jako standardní třídění předpisů podle jejich určení na „Děl.“, „Vševojsk.“, „Žen.“ či dalších.

Autor nového díla si takto předem připravený soupis základních citací očíslovuje pořadovými čísly a na tato čísla odkazuje v textu, a to metodou číselných citací (zde v bodu 2.1.1).

Příklad:

Vševojsk-4-2. *Osnovy střeleb z ručních zbraní a zbraní bojových vozidel*. Schválil Karel Kuba. Praha: MO, 1995. 43 s., 7 příl.

Nyní si (opět) musíme uvědomit, že jiné, než abecední uspořádání soupisu, je tedy prakticky možné kombinovat pouze s vytvářením odkazů metodou číselných citací.

To jsou veškeré povinnosti, které autorům ukládá norma ČSN ISO.

Soudíme, že by čtenáře zajímalo, jaký je nejčastější informační aparát vojenských odborných děl, proto zde některé příklady uvedeme.

4. Příklady informačního aparátu v odborných vojenských časopisech

1. *Vojenský profesionál*. Ministerstvo obrany ČR. Praha, MO ČR. b.r. ISSN 1210-3179.

Redakce dělí informační aparát jednotlivých článků na „Poznámky“ a „Použitou literaturu“. Za textem článku následuje část s vzestupně očíslovanými poznámkami a samostatný soupis bibliografických citací, uspořádaný abecedně, podle prvních prvků jednotlivých citací. Tento soupis je v některých článcích očíslován, v některých pouze abecedně seřazen.

2. *Military Review*. USACGSC. 1920-. Fort Leavenworth.

Informační aparát každého článku je umístěn za textem článku. Má vždy podobu průběžných poznámek, které obsahují věcné poznámky k textu i bibliografické citace předchozích děl, které autor potřeboval k vytvoření nového díla. Základní citace předchozího díla se všemi

povinnými prvky je uvedena vždy jen při prvním uvedení tohoto díla. Druhé a další odkazy na základní citaci mají výraz použitý v průběžné poznámce [6] tohoto článku:

6) Gonda. cit. 4, s. 234.

Někdy je i při prvním uvedení základní citace využívána základní citace s minimem povinných prvků, která má jen zajistit nezaměnitelné spojení s úplnou základní citací umístěnou jinde v článku. Výraz citace:

X) GONDA, V. *Ekonomické rozhledy*, 2001, č. 2.

Průběžné poznámky jsou vždy uspořádány v jediné číselné řadě a - bohužel - mezi další průběžnou poznámkou nebývá nový řádek, přičemž jsou tištěny drobnou kurzívou. To vše zvyšuje nepohodlí čtenáře.

Takový informační aparát šetří čas autora článku a vyžaduje jen minimum příprav a úprav k tomu, aby čtenář vždy dostal informaci potřebnou k dané části textu. Jakékoliv jiné využití informací uložených v informačním aparátu díla je ale obtížné. Autoři pomůcky soudí, že pracné je i přebírání bibliografických citací do citačních indexů.

3. *Myśl Wojskowa*. MNO PR. 1918- . Warszawa, MNO. ISSN 0209-3111.

Redakce vytváří informační aparát článků metodou průběžných poznámek. Ty obsahují věcné poznámky i bibliografické citace k textu. Jsou číslovány v jediné číselné řadě a umístěny vždy na konci dané stránky. Bibliografické citace mají vždy formu základních bibliografických citací, a proto články již nemají soupisy citací.

Informační aparát monografií je ještě více variabilní, nežli uvedený informační aparát těchto odborných seriálů, protože norma nestanoví žádnou z variant umístění bibliografií v díle, výběru metod odkazů a utřídění soupisu citací jako povinné.

Závěr

Chtěli jsme seznámit čtenáře s novou normou *ČSN ISO 690*. Norma jednoznačně stanoví, jak bibliografické citace tvořit. Pro tvorbu odkazů a soupisu citací již autorovi ponechává řadu variant. Vyrovnává se tak s existující celosvětovou praxí, kterou lze regulovat jen vymezením základního pravidla. Tím je nutnost uvádět bibliografickou citaci při jejím prvním uvedení vždy alespoň s minimem povinných prvků a alespoň jednou v díle uvést základní citaci se všemi povinnými prvky.

Úplně závěrem je třeba poznamenat, že Vysoká vojenská škola pozemního vojska ve Vyškově vydala podzim minulého roku stejnojmennou příručku o rozsahu 54 stran, a proto tuto normu vysvětluje daleko podrobněji. Příručka je neprodejná, ale je možné si ji zapůjčit cestou mezinárodní výpůjční služby z knihovny VVŠ PV. Adresa zní: VVŠ PV Vyškov, Vyškov 682 01, CIT/SKIS, pí Hrubá.

Poznámky:

- [1] Protože odkazy potřebujeme v textu používat od začátku, uvedeme jejich vysvětlení ihned. Odkazy jsou místa v textu nového díla, v nichž jeho autor předepsaným výrazem odkazuje čtenáře na jiné místo svého nového díla. Jeden z možných výrazu odkazu, uváděný v normě *ČSN ISO 690*, který autoři článku považují

za optimální a sami jej z didaktických důvodů používají, je tento: „(1, s. 23)“. Význam: Formou odkazu jsme zmínili první z děl uvedených v Soupisu bibliografických citací na konci článku, potvrzující zde uvedený údaj (tvrzení), který najdete na stránce 23 zmiňovaného díla.

- [2] ISBN - standardní číslo knih, které identifikuje každé vydání titulu v celosvětovém měřítku. ISSN - standardní číslo časopisů.
- [3] V tomto citátu normy jsme pro lepší srozumitelnost proložili slovo textu tučně a doplnili dvojtečku.
- [4] ČSN ISO 690: bibliografická citace. Praha: Český normalizační institut, 1996. s. 24.
- [5] Tamtéž, s. 24. Výraz Tamtéž/Ibid nová norma sice výslovně neuvádí, ale na str. 25 (1, s. 25) dovoluje zavést tabulku vlastních zkratk odkazů. Taková tabulka samozřejmě může obsahovat i tento vžitý, celosvětově dosud stále používaný výraz odkazu.
- [6] GONDA, Vladimír. Ako citovať a uvádzať bibliografické odkazy v súlade s normou STN ISO 690 a medzinárodnými štandardmi. *Ekonomické rozhľady*, roč. XXX, 2001, č. 2, s. 225-245. ISSN 0323-262X. Rozhodli jsme se zde - jako ilustraci běžné posoupnosti skutečně používaných poznámek - umístit odkaz na další dílo, čili základní bibliografickou citaci.
- [7] Podobné střídání věcných poznámek, stručných citací a základních citací je běžné v odborných časopisech v USA. Evropské časopisy dělí informační aparát díla spíše na oddělené věcné poznámky, které užívají v podobě poznámek pod čarou a oddělené bibliografické citace. Bibliografické citace pak umísťují buďto také na konci jednotlivých stránek, ale číslují je jinou číselnou řadou nebo bibliografické citace umísťují jako základní citace v soupisu na konci díla.
- [8] Gonda, cit. 4. s. 234.

Soupis bibliografických citací:

1. ISO 690: bibliografická citace. Praha: Český normalizační institut, 1996. 31 s.
2. ČSN 01 0197: bibliografická citace. Praha: Vydavatel. ÚNM, 1970. 15 s.
3. ČSN ISO 690-2: bibliografické citace. Část 2. Elektronické dokumenty nebo jejich části. Praha: Vydavatel ÚNM, 2000. 22 s.
4. Slovník cizích slov. 1. vyd. Praha: Encyklopedický dům, s. r. o., 1993. 251 s.
5. VODIČKOVÁ, Hana, CEJPEK, Jiří. Terminologický slovník knihovnický a bibliografický. 1. vyd. Praha: SPN, 1965. 119 s.
6. ČSN ISO 5966: formální úprava vědeckých a technických zpráv. Praha: Český normalizační institut, 1996. 31 s.
7. GONDA, Vladimír. Ako citovať a uvádzať bibliografické odkazy v súlade s normou STN ISO 690 a medzinárodnými štandardmi. *Ekonomické rozhľady*, roč. XXX, 2001, č. 2, s. 225-245. ISSN 0323-262X.
8. ČSN 01 6910: úprava písemností psaných strojem nebo zpracovaných textovými editory. Praha: ČNI, 1997. 32 s.

Zdůrazňujeme, že naše úsilí o přeměnu a přizpůsobení NATO nemá vyvolat u žádného státu ani jiné organizace pocit ohrožení, nýbrž je výrazem našeho rozhodnutí chránit naše obyvatelstvo, naše území a naše ozbrojené síly před každým ozbrojeným útokem, který by byl veden ze zahraničí, stejně jako před teroristickými útoky. Jsme rozhodnutí, před každým proti nám namířeným útokem odstrašit, takovýmto útokům předejít, bránit se proti tomu a chránit se, a to v souladu s Washingtonskou smlouvou a Chartou Spojených národů.

Z pražské deklarace summitu NATO
21. – 22. XI. 2002